

ГЕРД КЬОНЕН.СЛІПУЧА ЯСНІСТЬ. НІМЦІ ТА ВІЙНА В УКРАЇНІ

04 May 2015

Михаїл Горбачов знав про що говорить, коли в далеких 90-их роках зауважив: Радянський Союз розпався так, як колишня Югославія, то війни та громадянські війни вирували на її теренах, можна було б порівняти із собачим вальсом.

Через рік після блискавичної, повномасштабної анексії Криму та паралельного розв'язання війни на Донбасі, яку Росія підтримує політичними й військовими ресурсами, майже вже не сумнівається в тому, що Володимир Путін вирішив поступово ліквідувати принаймні компенсувати наслідки «найбільшої політичної катастрофи ХХ століття» – розпаду СРСР, про яку він говорив 2005 року. У своїй інавгураційній промові в грудні 2012 року перед своєю фактично четвертою каденцією, яка й справді відкриває цілу епоху (має б тривати щонайменше до 2024 р.), він озвучив ще далекосяжнішу мету й водночас надав їй дуже драматичної форми: життя майбутніх поколінь, мовляв, залежатиме від того, чи спроможуться росіяни стати «лідерами всієї Євразії». Отож, це його історичний проєкт, яким він хоче увійти в підручники з історії: відновлювач Росії, лідер Євразії. Це викликає сумніви щодо цілого, зафіксованого в угодах, державного ладу пострадянської частини Європи, та надає проєктові «Євразійський Союз» характеру імперського новоутворення. У цьому проєкті виступає, як ласий шматок, від якого годі відмовитися.

Тому, підписане в Мінську зобов'язання поважати територіальну цілісність суверенної України (мінус Крим), звелось спочатку до спроби повністю паралізувати та дезорганізувати цю державу – з допомогою власне сепаратистів, чийм горезвісним «народним республіканським проектом» Москва не виплачує ні пенсій, ні зарплат, не надає допомоги для відбудови і не бере на себе ніякої відповідальності. Це факт, що озброєні до зубів, міні-держави, оголошують самі себе П'ємонт нового державного утворення під назвою Новоросія, започаткував сам Путін, із своїм прапором, «парламентом», а також те, що на поширених в інтернеті «історичних картах» кордони цієї суміжної держави, яку ще треба створити, тягнуться від Харкова, через Маріуполь і Дніпропетровськ, до Одеси, а вже звідси з'єднуються з кордонами російського військового проєкту «Придністров'я», може виконувати роль постійної загрози каталізатора «гібридного», прихованого, ведення війни. З певністю можна стверджувати: на Україну, яка стане демократичною, можливо, й квітучою, державою в асоціації з ЄС, Москва не хоче й не може погодитися.

США, всупереч усім твердженням, зовсім не зацікавлені в цьому конфлікті, адже вони сприймають Росію тільки як «регіональну силу» і мають свої інтереси на Близькому Сході, а також у Східній Азії, де на карту поставлено набагато більше. Цікаво, що Євросоюз і НАТО до цього часу тримаються разом, однак легко помітити, що під тиском численних криз в їхніх стосунках утворилося чимало тріщин та розламів. Перевірка їх на міцність – це одна з далекосяжних паралельних цілей всеохоплюючої політичної проби сил, яку зараз наступально планує Путін, під неявним прикриттям Китаю, зацікавленого у власних великих проєктах у Східно- та Південнокитайському морях.

****

У цій ситуації урядові Меркель-Штайнмаєра доводиться поєднувати неабияку стійкість із прямо-таки героїчними зусиллями, щоб, наскільки це можливо, бути посередником і перекладачем у мінському марафоні, який приніс хоча б якийсь перепочинок, хотілося цілковито обривати нитку розмови (історичний *Draht nach Moskau*), було висловлено пропозиції встановити межі між Маріуполем або біля етнічної Нарви), а ще всілякі обережні припущення, як задовольнити Росію новими, широкомасштабними пропозиціями, можливо навіть заспокоїти своєрідною новою «Новою східною політикою». Звісно, заявити про цю політику традиційно означає негласно визнати, що ми – хочемо цього, чи ні – знову перебуваємо в стані холодної війни.

Але, можливо, справжні випробування німецької стійкості ще чекають нас попереду. Хоч якою чисельною була і залишається більшість у Бундестазі та в коаліції, і хоч як непомітно більшість наших кореспондентів та тележурналістів виконують свої професійні обов'язки, не можна не помітити, що в цьому питанні, як ні в якому іншому, і партії, і ЗМІ діють значному, якоюсь мірою різкому, дисонансі з великою частиною німецької громадськості та суспільства. Не можна не помітити, що цей дисонанс професійно підігривають, саме так, як буває лишень у часи холодної війни. От тільки модель «інформаційної війни», яку путінська Росія зі зрозумілих причин зараз веде відкрито, стала тим часом більш вишуканою, ніж давня радянська пропаганда, а клавіатура мотивів, афектів, ворожості, інтересів та поглядів на життя більш розлогою. До того ж, як пов'язано з давня, інструменти постачаємо ми самі: московським віртуозам з Путіним в ролі маестро й тактового генератора, а членів акомпанементу міжнародного оркестру, демократична громадськість Заходу віддає в розпорядження сенсаційні статті, трибуни виступу, газетні шпальти та інтернет-платформи – очевидним атрибутом демократії, на які Кремль взагалі не дозволяє впливати внутрішнім опонентам та закордонним критикам.

Але скажитися на це немає сенсу: бо якщо ця пропаганда досягне своєї мети, то це станеться тому, що нова гібридна політика Москви знайде підтримку в численних сучасних або історично закорінених афектах, ментальностях та досвідах тих, на кого вона адресована. І Німеччина серед них – мабуть більше, ніж інші європейські країни – залишається й надалі доволі сприятливим ґрунтом.

Передусім слід пам'ятати про страх війни та острах конфліктів – ці почуття належать до історичних здобутків цивілізації, і тільки доти, поки вони не означають можливості відгородитися від усього світу власним добробутом і шовінізмом й намагатися всяку ціну не вскочити в жодну халепу. Цей напрям дуже непевний і таким він був від початку. Ще Аденауер під час повстання в Східному Берліні та НДР у червні 1953 року намагався не показуватися на люди і не виступати. Він поводитися так само і тривало будівництво муру у серпні 1961 року. «Нова східна політика» старої ФРН, що її започаткував Брандт, і яку підтримав Шмідт, Коль і Геншер, безперечно посприяла послабленню блоків та розпаду Європи. Але вона могла (як у часи «Солідарності» воєнного стану в Польщі 1980-81 років) бути і доволі дріб'язковою політикою інтересів ФРН, яка зобов'язувала до цілковитого *status quo* й, у виконанні, наприклад, Егона Бара, відкрито перегукувалася з радянською брежнєвською доктриною, і попередницею сучасної путінської доктрини, обмеженого суверенітету сусідніх держав. Отож, ця політика багато в чому залишається сліпою до росту громадянських опозицій та ідеологічних і політичних процесів розпаду у радянській сфері впливу, тим самим і до численних тенденцій, які призвели до історичного перелому 1989 року.

Саме тому німці поважали Михаїла Горбачова як жодного іншого закордонного державного діяча – такої поваги не удостоїли жодні Кеннеді, ані тим більше Обама – хоча й не мали найменшого уявлення про те, яким скрутним було його становище з с

початку і не розуміють по сьогоднішній день, чому Горбачова в сучасній Росії ненавидять найбільше з усіх колишніх вождів. Його ненавидять точнісінько за те саме, за що німці так його поважають: він подолав холодну війну та став хрещеним багатим об'єднання Німеччини. Багато хто дуже охоче вірить у путінську тезу про «удар ножом у спину» – буцімто Гельмут Коль своєю твердою пообіцяв Горбачову, що «НАТО не буде розширюватися» – так ніби канцлер Німеччини міг чи мав право гарантувати безпеку радянської держави, що в обмін на об'єднання Німеччини країнам Центрально-Східної Європи, які щойно стали вільними, обмежити їхні, підтвержені Статутом ООН та угодами ОБСЄ, права на приєднання до військових союзів та повну незалежність.

****

Так, ми постійно посилаємося на «уроки історії»! І все складається так, що велика частина обізнаних з історією німців готова визнати за сучасною Росією право на зону безпеки і впливу, яка пролягає приблизно там, де Ріббентроп у серпні 1939 року для Гітлера, а Молотов для Сталіна, провели жирну риску на карті Східної Європи від Балтики через Польщу до Румунії. Однак це не був випадковий поділ Європи, цей кордон пролягав уздовж дуже давньої межі, до якої доходила великонімецька та великоросійська ментальність. Нові країни Центрально-Східної Європи, які виникли в 1919-20 роках і були визнані міжнародним правом, сприймалися і в Берліні, і в Москві тільки як ворожий «санітарний кордон», який встановили західні країни-переможці, який намагалися спільно подолати Ваймарська республіка та Радянська Росія, вдаючись до політики ревізйонізму. Для цього використано зовсім не «неприродну», а вирощену на давніх імперських інтересах спільну діяльність Райхсверу та Червоної Армії аж до 1933 року, і цьому ж послужила розв'язана спільними зусиллями Друга світова війна між 1939 та 1941 роками. Концепція перешкоди у вигляді штучного «санітарного кордону», є прямим історичним попередником уявлень про НАТО, буцімто «просувається вперед», щоб відрізати Росію від Європи, зокрема від Німеччини.

В уявленні більшості німців справжня світова війна почалася не 1939, а аж 1941 року. До цього часу були самі блискірки та відради від радості, польські гуси та французький нейлон. Саме тому телесеріал «Наші матері, наші батьки», на зйомках якого використано багато піротехнічного матеріалу й публіцистичного акомпанементу, починається подіями 1941-го, а його головні герої – німецько-єврейська молодь 1940-их років, тільки тоді починають проходити крізь пекло, в якому вони окрім хитрощів і брутальних есесівців та польських партизан-антисемітів, стикаються передусім із могутніми телуричними противниками – росіянами-червоноармійцями, які незважаючи на втрати, б'ються з криками «ура» і навчають скромності тих німців, яким вдалося вижити.

Отже, у досвіді німців, який стосується Другої світової війни і передається з покоління в покоління, міста Сталінград та Азов стали головною метафорою, символом вічної ганьби, з якої, з погляду політики, не можна зробити однозначних висновків; не забувати і про місто Дрезден, що у свідомості німецької громадськості залишило дивну суміш із добровільного підкорення затаєної образи. У знаковій назві Сталінград новий російський історичний дискурс зустрічається із німецькою пересвідомістю: всі воєнні злочини, вчинені того часу «на Сході», у Польщі, Прибалтиці, Білорусі чи в Україні, і всі незліченні жертви багатонаціонального СРСР у Великій вітчизняній війні, складаються в моральному й політичному значенні перед міфом «Матір'ю-Вітчизною» та зараховуються на історичний рахунок одвічної «Росії» – саме в тому дусі, як про це заявив 1945 року Сталін і оповідає сьогодні Путін.

Риторика «боротьби з фашизмом» для Путіна – єдина можливість вести політику відвертої агресії та територіальної експансії сьогодні проти України, а завтра, можливо, проти Естонії чи Латвії. Надиво багато німців готові його в цьому принизити «зрозуміти» і таким чином ухилитися від сліпучої ясності моменту, який ми всі переживаємо.

****

Однак, розуміти Росію не означає, що треба заперечувати те, що відбувається у нас на очах або замовчувати це в дискусії. Це означає зрозуміти, що насправді керує Путіним та правлячою елітою. Це найважливіше питання сьогодення. Звичайно, можна назвати сотні промахів європейської політики стосовно Росії й можна підрахувати всі можливі правопорушення, всю незаконність, навіть злочини американської світової політики. Але все це не може бути підставою чи виправданням агресії проти України. І Путін не дає серйозного приводу для параноїдальних уявлень про світ, в які Путін та його ідеологи вплутують себе та свій народ, а зовнішню пропаганду і всіх нас, і за якими тепер – американці, а колись татари і поляки, Наполеон чи Гітлер мають намір знищити святу Росію.

Йорг Баберовскі у статті «Захід цього не розуміє» (Der Westen kapiert es nicht) у Die Zeit № 11 виступив із доволі радикальними тезами для визнаного дослідника сталінізму, аргументами за те, щоб Росії дати змогу діяти на власний розсуд у відновленні імперської місії. «Батьківщина» мільйонів колишніх радянських громадян, – каже Баберовскі, – була колись «імперією». Уявлення – це все-таки лишень «продукт радянської національної та завойовницької політики (!), її націоналістичні уявлення про сучасний культ страждання не заслуговують ніякої поваги. Злочинів, таких як загибель мільйонів людей внаслідок голоду чи репресій «зазнали всі народи СРСР», а постсталінський радянський міф принаймні «в парадоксальний спосіб інтегрував жертви», а не їх на національності.

Загалом переважна більшість росіян, як і всіх колишніх радянських громадян, з огляду на досвід катастрофічного розпаду імперії 90-их років охоче змирилися з «диктатурою» (!), яка приносила порядок та підвищувала добробут, тобто з диктатурою Путіна (можна додати Лукашенка та інших правителів Євразійського Союзу). Адже: «Кінець демократії – це та ціна, яку довелося заплатити» за те, щоб відновився «порядок і безпека». І якщо постійно скаржитися на те, що переважна більшість росіян надає перевагу консервативному та авторитарному суспільному порядку над ліберальним і плюралістичним, то це тільки підсилює в них відчуття «глибокого приниження». На жаль, західні політики й журналісти не розуміють, що «території та народи, що живуть на них, мають свою історію... що імперії мають зовсім інші інтереси, ніж національні держави, що плюралістичне суспільство базується на передумовах, які слід наполегливо випрацювати».

Коли вже трохи вляжеться збентеженість, цілком слушним буде запитати, хто заважав Росії і Путіну, який уже 15 років керує державою, створити ці «передумови». І чи поєднання «диктатури», штучного консерватизму та оновленої «імперської місії» справді те, що потрібно країні сьогодні – чи може вона потребує чогось зовсім іншого? Чи ж не Баберовскі у своїх роботах про більшовицьку та сталінську національну політику 1920-30-их років виразно показав, якою мірою збирання «імперії» державою тримається на потоптанні російського та неросійського населення? І навпаки: хіба ж причиною тихого, майже непомітного розпаду цієї «імперії» після 1989 р. не став передусім той простий факт, що цією державою-молохом уже не можливо було керувати з Москви? Чи слабкість Горбачова і вакуум, у якому він намагався реалізувати свій проект «перестройки» – вимагав реконструкцію Радянського Союзу, не виникали від цілковитого браку структур та інституцій, суспільних поділів та автономних суб'єктів самодостатньої динаміки економічного розвитку? Чи ж не керувався Ельцин тверезим відчуттям реальності, а можливо був момент одкровення, коли він зруйнував порожню державну оболонку та страхітливую державну структуру під назвою СРСР, спробував розпад «імперії», яка вже стала анахронізмом, на окремі республіки облаштувати більш-менш терпимо, як це відбулося при розставанні?

Можливо, Захід і справді не розуміє Росію? Та чи розуміє Росія сама себе? Може головна її проблема криється саме в тому, що вона і неспроможна, і не готова побачити те, що вона за всю свою історію великою мірою вчинила сама собі, і справді зрозуміти, чому причина її нової, особистої, величезної епохальної невдачі? Натомість Росія активно шукає зовнішніх ворогів та висловлює своїх внутрішніх агентів і «п'яті колони». Хіба ж Йоргу Баберовскі цей симптом невідомий аж надто добре?

****

Якщо німецький історик, який вивчав історію Радянського Союзу сталінської доби (можливо, надто однобоко) як історію насильства, після всіх своїх досліджень робить такі сумнівні, врешті антиісторичні висновки про імперську ментальність росіян, колишніх радянських громадян, тоді можливо нам щось підкажуть біографії росіян і білорусів (чоловіків і жінок), які зібрали білоруська письменниця Святлана Алексієвіч в своїй останній книжці «Время секунд-хэнд: конец красного человека» величезний, поліфонічний концерт, що нагадує античний хор з його фатумом, дає змогу приблизно збагнути глибину руйнування, які залишилися після небувалої низки катастроф: війна, громадянська війна, голод, терор і знову війна, короткі тріумфи та глибші розчарування, – словом, після всієї трагічної історії Росії ХХ ст. у душах її суб'єктів, і це триває навіть і в другому і третьому поколіннях. Там старі чоловіки хвалять залізний кулак Сталіна, який знищив усіх внутрішніх ворогів, перш ніж урятував Росію від несподівано розповідають, як їх самих перемолола машина тортур, принижень і руйнування, і як вони «все витримали». Молоді інтелігенти – прихильники Горбачова, що в чаду перестройки були ситі самим повітрям та духовною напругою часу, а в 1990-х роках

стояли на барикадах у Москві, щоб стримувати танки путчистів, а тепер нещасні, хоча й успішні, бізнесмени оглядають своєрідним цинічним смутком на свою тодішню наївність.

Тоді, коли по цілій країні відкривалися братські могили, коли численні діячі російської літератури та мистецтва, наука, політики, що канули в забуття, одні за одними були «реабілітовані», їхні заборонені раніше тексти друкувалися, а картини виставлено на виставках, коли нарешті можна було оглянути ціле багатство і російської, і інших культур цієї багатонаціональної країни, тоді численні представники радянської інтелігенції з усіх сил намагалися зрозуміти, що ця країна сама собі заподіяла цю катастрофу століття – і від цього божеволіли, ніби заглянули в обличчя медузи Горгони.

Це правда: багато хто навіть шкодував, що все-таки відбулися несміливі спроби критичної ревізії своєї історії та своїх біографій коли «Велика країна», Радянський Союз, що досі був їхнім життєвим простором, в добу Єльцина зруйнувався за одну ніч, а зникли і їхня скромна безпека та їхні заощадження, які з огляду на капіталістичну грабіжницьку економіку, що знехтувала в їхнє життя, здавалося, мали щось спільне із «досягненнями соціалізму». До того ж цей новий, катастрофічний перелом стався виключно через внутрішні причини, без славнозвісних зовнішніх ворогів. І саме це багато хто, може навіть і більшість, могли зрозуміти, навіть думка про це була нестерпною. І тому вже тоді, на початку 90-их, виникло безліч понурих теорій зманиакально-нав'язливих ідей. Наддержава СРСР, «непереможна в боях», усе-таки впала. Деякі спостерігачі говорили тоді про «версальський синдром» в Росії.

Звичайно, всі прямі історичні аналогії хибують. Однак, із промов Путіна та інтерв'ю з ним та його суфлерами можна укласти дивовижний каталог цитат, які багато в чому нагадують істеріку в Німеччині міжвоєнного часу. Росія – можна зрозуміти з цієї історії сьогодні, як і декілька століть поспіль, стала об'єктом політики стримування, мета якої розчленувати Росію. Щоправда, вона вже «найбільша поділена нація світу». Але її ворогам цього недостатньо: західні «політики, що займають високі державні посади» вже поділили «шкуру невбитого ведмедя», адже вони стверджують, що Росія неспроможна примножити свої неосяжні багатства та господарювати на порожніх територіях. Тим більше росіянам слід зберігати пильність – за нав'язливим нагадуванням з боку Ізраїлю – «щоб не втратити самих себе», інакше їхня країна «розчиниться в світі». Їм слід повернутися до «традиційних цінностей» своєї історії, яким вони завдячують всі свої історичні перемоги.

Варто розглянути, що таке «традиційні цінності» цієї російсько-радянської історії? Путін давно вже особисто очолив створення нового гіпер-патріотичного державного наративу з допомогою символічних жестів та коротких реплік, цілих хитромудрих доктрин та штабів ідеологічних дизайнерів. За новим наративом усе, що в реальній історії Росії та зруйнованій Радянській імперії, і, завдяки більшовикам, відновленій силою Російській імперії, було цілковито і вбивчо розділено, слід знову зібрати до купи, об'єднати попарно: цар і Сталін, Церква і таємна поліція, білі генерали і червоні комісари, безіменні жертви терору та готові до самопожертви. В історика мороз іде по шкірі при вигляді цих, схожих на пластинати, штучно систематизованих живих мерців. Але це не тільки на ментальний, а й на реальний симптом, який слід сприйняти з якнайбільшою серйозністю: симптом внутрішньої порожнечі, просторової та історичної, ідеологічної та політичної, а також фундаментальної невпевненості в собі. Це «симптом зникнення» загінотизували Путіна та його Росію і підпорядкували їх собі.

****

Сучасна Російська Федерація, навіть відновившись як сильна держава з великою територією, залишається і надалі державою з вельми низьким прибутком на душу населення; і цей продукт виробляється передусім завдяки експорту енергії та сировини, а також зброї. Звісно, Росію не назвеш новою «Верхньою Вольтою з ракетами», як Гельмут Шмідт колись дуже гостро назвав до того Радянський Союз, вона радше нагадує своєрідний гігантський шейханат з ракетами всіх можливих досяжностей та ескадрильї літаків, танковими дивізіями та спеціальними підрозділами, а також військовим флотом, який із Владивостока, Севастополя, Мурманська та Кронштадта може впливати в світовий океан. За час президентства Путіна вся Росія, в тім числі й суспільство, повністю ремілітаризувалася, і далеко не останню роль відіграють підрозділи бойовиків, якими командують резервісти, благословляють священники, а інструктують агенти секретних служб, і які тепер, аналогічно до німецьких добровольчих корпусів у Верхній Сілезії року 1920, становлять кістяк «захисників Донбасу», тобто завойовників «Новоросії».

Зате, за деякими рідкісними винятками, пострадянська Росія не спромоглася зберегти або створити нову цивільну промислову базу з необхідними технологічними та науковими ресурсами. І вона й справді не може належним чином обробляти свої незаймані землі та відкривати нові родовища корисних копалин. Вона дуже відрізняється від другої головної сили колишньої, поширеної по всьому світу, комуністичної системи, - Народної республіки Китай – до якої Путін тепер, під тиском західних санкцій, прирештки своєї імперії нібито тріумфальною, а можливо й руйнівною угодою про газопостачання. Якщо хтось і загрожує стабільності Росії, то це те, що її поволі, люб'язно поглинуть конкуренти, тобто Китай – нова «країна осі» за спиною в Росії, на яку покладає якісь сподівання.

Адже Росія скорочується – і до того ж не тільки в сибірській периферії, а й у своїх центральних провінціях, де стоять десятки тисяч сіл, районні центри, а також колишні промислові «містоутворювальні підприємства». Кількість населення стає меншою, падає, від 1990 року по сьогодні – на 8 мільйонів. Таке зниження народжуваності не слід плутати з відповідними феноменами розвинутих країнах Європи. У Росії низька народжуваність пов'язана із міграцією власне молодшого, освіченого, міського населення (один мільйон в першому десятилітті нового тисячоліття), і передусім із тривалістю життя чоловіків, яка тримається майже на тому самому рівні, що й в Африці – трошки більше, ніж 60 років.

Однак деформована піраміда населення сучасної Росії віддзеркалює не тільки актуальні соціально-економічні дефіцити, а й фактично безпрецедентні катастрофи минулої історії, що теж якимось незбагненим способом відклалися в ментальності людей. Сам тільки перший цикл, що складався з війни, революції, громадянської війни та голоду від 1914 по 1922 р. зібрав з населення криваву данину у 14,5 мільйонів людей, передусім чоловіків молодого віку. Другий цикл – колективізація, голод, рабська праця, Великий терор – від 1929 до 1939 р. відібрав життя ще в 10 мільйонів людей. І до жертв цих катастроф, які вчинила сама держава, додалося ще 20-30 мільйонів загиблих у Другій світовій війні, серед них немало тих (але про це зараз під загрозою покарання говорити не можна!), яких безпосередньо чи опосередковано теж слід записати на рахунок режиму: загравання Сталіна з амбасадором Гітлера на створення світової держави у 1939 р., його злочинна легковажність у 1941 р., марнотратне ставлення до своїх солдатів і людей – дії, які зовсім не применшують значимості злочинів німецької винищувальної війни на Сході, а тільки підсилюють її!

«Розуміти Росію» та пам'ятати про німецько-російські колізії під час війни та в мирний час, означає власне, усвідомити зачароване коло, в яке знову намагається звернути ця країна, роздавлена імперською спадщиною та замучена фантомними боями. Це правда: твердість проти агресії слід поєднувати із пропозиціями співпраці, миру, добросусідства – щоправда не такі пропозиції означали готовність поступово погодитися із фактами, які виникли внаслідок застосування зброї. Якщо Мінськ перетвориться на Дейтон-2, це означатиме, що Україна буде паралізована, як свого часу Боснія, а це обернеться катастрофою для всіх сторін. Натомість слід витривало чекати, поки неоімперський проект Путіна спіткнеться об свої внутрішні та зовнішні межі, яких він давно вже наблизився.

Переклала з німецької Рада-Софія Матіяш

Скорочена версія цієї статті була вперше опублікована 21 березня 2015 року під назвою 'Was Putin treibt' у газеті 'Die Zeit'.

